

הדרך שעברנו

חיים חרובי

כבפעמים קודמות, גם הפעם עמדה בפני השאלה, באיזו דרך להסביר את מהלך התפתחותו של כפרנו. האם בצורה כוללת תוך יתר תשומת לב לשלבים האחרונים, כעין סיכום אחרון – או להשאיר בעינה הערכת כל תקופה כשלעצמה, כפי שניתנה בזמנה.

בחרתי שוב בדרך השנייה, לפי זה אני מידי פעם מוסיף הערכה קצרה של שלב בהתפתחות האחרונה. אני חושב דרך זו ליותר נכונה. תנאי העבודה השכירה בארץ משתנים והולכים. אותו הדבר אופייני גם לגבי החומר האנושי, ביחוד עם הגיענו לשילוב הדורות. יש, לדעתי, לשמור על רוח היצירה ושאיפותיו של כל דור, אז יבלוט הקשר ההדדי ביניהם. זה חשוב ביחוד בהתחשב עם החומר האנושי הרב-גווני בתוכנו וכו'.

הראשית:

קבוצת חברים וחברות יוצאי העיירה מזיבוז' שבאוקראינה, רגילים בסבל ובמכשולים עוד מימי הפרעות האיומות בגולה ובנדודיהם הרבים, שהיו כרוכים בסכנת נפשות ורעב, הגיעה לסף הארץ בימי מאורעות תרפ"א. היא הלכה לכבוש עבודה בחדרה, ויצאה משם יחד עם כל ציבור הפועלים ביום "עזיבת חדרה" בחודש טבת תרפ"ב, כמחאה על התנכרות האיכרים לפועלים העברים, שהגנו על המושבה בשעת מצוקתה. הקבוצה הייתה זמן קצר בכרכור, אח"כ עבדה בכבישים בראשון-לציון, ומשם עברה לנהלל לעבוד בייבוש ביצות, למרות הקדחת ושאר קשיי הכיבוש. קבוצה זו ממזיבוז' בצירוף חברים אחדים, היוותה בנהלל את קבוצת "יוצאי חדרה", תחילה כקבוצה קואופרטיבית לעבודה משותפת שעברה אח"כ לחיים קומונליים.

משאת נפש הקבוצה הייתה התיישבות. אך אז טרם קבעו דרכם – אם לקבוצה ואם למושב. דרך המושב הייתה בימים ההם בראשית צעדיה, הפולמוס בין הקבוצה הקטנה, "הסגורה" ובין הקיבוץ הגדול – "הפתוח" ומושב העובדים, היה קשה ונוקב, וכמעט שלא פסק בציבור הפועלים. גם בשיחות הפנימיות של "קבוצת יוצאי חדרה" הוקדש מקום רב וחשוב לשאלה הזאת, תחילה בצורת בירור בלבד שלא נתכוון לקביעת עמדה. אולם עם התקרבות לאנשי נהלל, ועם ההסתכלות לאורך חייהם ועבודתם, חיים שיש בהם עמל קשה וגם התלהבות רבה תוך שאיפה עמוקה לחיים צודקים, חיים של עבודה מאומצת מאור הבוקר עד חשכה, אך חופשית ומלאת חדות יצירה – נפלה ההכרעה. נערך משאל בקבוצה וכולם, פרט לשניים-שלושה החליטו על מושב העובדים כדרכם בהתיישבות. יחד עם זה נקבעה גם ההשתייכות למפלגת "הפועל הצעיר", מאחר שקודם לכן הייתה הקבוצה מחוץ למפלגה.

ההתארגנות:

עד מהרה הצטרפו לקבוצה חברים ממקומות שונים בארץ. בט"ז באדר תרפ"ד נפגשו כולם בנהלל, בצריף הקבוצה, בהשתתפותו של החבר צבי ליברמן מנהלל, שעזר לחברים בצעד ראשון זה. בפגישה נתגבש הגרעין ובאה לידי ביטוי הרגשת האחזקות בלב החברים לדרך שבחרו בה. הכל הבינו כי היצירה החופשית במושב איננה זכות בלבד אלא גם חובה, שכן היא תובעת התכונות יסודית וידיעה מספקת מצדו של כל יחיד ויחיד, הנושא באחריות להנהלת המשק על ענפיו. כיוצא מכך תובעת היא הקפדה כי חופש הפרט במשק לא יתגלגל לסטיות מבחינת חברתית. הדעה הכללית של החברים הייתה, כי בארגון למושב נודעת חשיבות מכרעת לבחירת החומר האנושי מבחינת ההתאמה החברתית (רבים הציגו לבכר חברים שהיו בקבוצות על פני אחרים) כי צריכה להיות הקפדה מחמירה בעניין הכשרה חקלאית, וכי יש צורך לעשות בהתמדה פעולה חינוכית בין החברים המתקבלים, שתמריצם למחשבה על דרך המושב, רעיונו ויסודותיו ולבירור בעיותיו המשקיות והחברתיות.

כל החברים נתחייבו להכשיר עצמם בחקלאות מתחילת ההתארגנות. הוועד התחייב לבוא לעזרתם ע"י המצאת אפשרויות להכשרה חקלאית במקומות עבודה שונים, או על ידי סידור משק משותף שיעמוד ברשות עצמו. החברים גם ביררו תכניות שונות להתחלות של עזרה הדדית ויצירת קופת חסכון משותפת בתוך הארגון. נבחרה מזכירות מבין החברים שהיו בנהלל, ועליה הוטל לרכז את ענייני הארגון, ולטפל בקבלת חברים חדשים, להתחקות על מקום נאות להתיישבות, כן הוחלט כי עם גידול מספר החברים (ארבעים-חמישים) תיקרא האסיפה המייסדת.

בקיץ תרפ"ד גדל הארגון ומספרו הגיע לשישים יחידות. הבקשות להתקבל לארגון זרמו מכל קצוות הארץ. לקבלת חבר קדמה בחינה ממושכת: נאספו ידיעות מפורטות עליו, בייחוד מבחינה חברתית, נערכה שיחה עמו פנים אל פנים על דרך תפיסתו והבנתו את המושב, נחקר עד כמה מוכן הוא לכל הקשיים הכרוכים בהתיישבות חדשה וכיו"ב. חבר שהיה מסודר בעיר התחייב לעבור ללא כל תנאי למושבה ולחקלאות לכל דרישה של המזכירות. כמו-כן, חייב היה החבר לסור למשמעת מוחלטת של הארגון. ככלות פרושה הבחינות נקבע לזמן מסוים כמועמד בלבד. החברים שהיו בנהלל, נעזרו בכל דבר על ידי חברי המקום, השתתפו באסיפות הכלליות של המושב והתקרבו והלכו לשאלות החברתיות, המשקיות והתרבותיות של המושב.

ארגון ב' למושב עובדים על שם יוסף ויתקין:

ב-ט' באלול תרפ"ד, למחרת החגיגה השנתית השלישית של אנשי נהלל לעלייתם על הקרקע, התקיימה האסיפה המייסדת של הארגון, בהשתתפותם של שישים חברים ממקומות שונים, רובם ככולם עובדים בחקלאות, באי-כוח המרכז החקלאי, מרכז מפלגת "הפועל הצעיר", אנשי נהלל ורבים מפועלי הגליל והעמק. על סדר היום עמדו הסעיפים:

- א. רעיון המושב.
ב. תנאי ההתיישבות (צורת המשק והמקום הרצוי).
ג. דין וחשבון המזכירות והתוויות הפעולות להבא.

האסיפה התקיימה ביום לוחט תחת כיפת השמיים, בחורשת התאנים בעין-בדה, מתחת לעץ הגדול ביותר שבצלו חסו כל המשתתפים. המקום הוא בקרבת תל-שמם וג'יבתא, אדמות שכנות לנהלל, שעמדו להרכש על ידי הקרן הקיימת לישראל. יום תמים הסיחו החברים את הגיגם ורחשם. להקשבה מיוחדת זכו דברי אליעזר יפה, ראש סוללי דרך המושב במחשבה ובמעשה. בדבריו גלל לפניהם את יריעת המושב ובעיותיו. חברים רבים אף הרחיקו בהשגותיהם, לא הסתפקו בסדרי נהלל ודרשו יותר אחריות הדדית, יותר שיוויון, קיצורו של דבר: יותר מצוות חברתיות, דבר שצריך להתבטא בהגבלת חופש הפרט ופיקוח יתר של הכלל על הפרט. דווקא הקנאות לדרך המושב היא שעוררתם לתבוע יותר. הדעה הכללית שעלתה מתוך הבירורים הללו הייתה כי שאיפת הארגון – התיישבות "נהללית", כלומר, משק מעורב שיסודו פלחה, רפת, לול וכו', בו יוציא העובד את לחמו מאדמתו ויספק את עיקרי צרכיו מפריה. הכל ראו במשק מעין זה, את יסוד היסודות של חקלאותנו הלאומית. אף מקום ההתיישבות נקבע בשכנות לנהלל.

אנשי נהלל הציעו כי הארגון ייקרא על שם יוסף ויתקין, המחנך – העובד של ראשוני כובשי העבודה והקרקע, בעל ה"קול הקורא" לנוער, אבי תנועת "החלוץ", אשר עוד בתקופת "כיבוש העבודה", עת מחנה העובדים בארץ ראה את עיקר תפקידו בהתבצרות הפועל העברי בענפי העבודה השכירה בלבד, הדגיש את הצורך במשק עצמי של חברת עובדים, ואף דרש צורה אינדיבידואלית בהתיישבות. החברים היססו, אם מותר להם, לצעירים מתחילים להיקרא בשם יקר זה, אולם הרוב נטה לנימוקי אנשי נהלל, וכך קם הארגון על שם יוסף ויתקין ז"ל. באחרונה נבחרו מועצה ומזכירות ומקום מושב נקבע בנהלל.

בהכשרה ובחזית המושבה והקליטה:

חברי הגרעין שנמצאו בנהלל החליטו להתפזר ולהתחיל בהכשרה ממש, מאחר שהכשרתם בנהלל אצל חברי המושב הייתה מקרית ובימי חסר עבודה בלבד. רבים מחברי נהלל נהגו בהסתייגות כלפי "מתנדבים" אלה, כאילו עבודתם פגמה בעקרון העבודה העצמית. החברים עברו עתה לעבודה קבועה במושבות, לעבודה "חרתית" מחושך עד חושך. שתי סגולות היו בה בעבודה הזאת, היא הייתה גם קשה וגם מנוצלת כהלכה. וזה היה דווקא בימי ה"פרוספריטי" בנהלל כשהוחל בבניין הרפתות בשכר עבודה טוב. החיים הפנימיים בקבוצה והיחסים בין חברים היו טובים ולבביים וקשה הייתה עליהם הפרידה, אך ההחלטה על הכשרה ממש גברה על הכל. שליחים נשלחו למושבות בגליל, השומרון ויהודה לחיפוש מקומות עבודה ותוך שבועיים – שלושה נמצאו החברים במקומות עבודתם.

במשך שנת תרפ"ה עשתה המזכירות פעולה רבה ואינטנסיבית. שקדה על הקשר עם החברים, בין ע"י מכתבים, בין בדרך ביקורים, שמרה על פיקוח וביקורת מתמידים על החברים, בייחוד הקפידה שכל אחד ואחד יימצא לפחות שנתיים בהכשרה חקלאית. גם אלה מבין החברים, שהייתה להם הכשרה חקלאית ראוייה ומספקת נאסרה עליהם הישיבה

בעיר, אפילו אם היו בעלי משפחה ומצבם החומרי היה קשה. כי זה היה הכלל: כל חבר וחבר מקומו במושב, בסיוע להסתדרות ולמפלגה. לבעלי משפחה דאגה המזכירות לסידור נאות, היא חיפשה בשביל הבחורות מקומות עבודה במשקי פועלות ובמקומות אחרים. ברם, הטיפול הזה לא פטר את החברים לצאת להכשרה חקלאית, שנקבעה כחובה ללא תנאי.

לסיכום הפעולות והדיון עליהן, נערכו פגישות מחוזיות בפתח תקווה, בנימינה ובנהלל בהשתתפות חברי המזכירות, לבירור בעיות המושב והקשיים המשקיים, בייחוד בנקודת השוויון. ניכרת הייתה אהדה להצעתו של ל. שקולניק, בעניין מושב שיתופי שהתפרסמה ב"הפועל הצעיר" והדעה השולטת הייתה כי העלייה על הקרקע תהא בצורת קבוצה למשך השנים הראשונות.

גם בשנת תרפ"ו ולאחריה נמשכה פעולת ההכשרה והארגון. חיי החברים אצל האיכרים במושבות היו קשים מאוד הבדידות דיכאה את הנפש, אולם הם עמדו בניסיון לא הניחו את העמדות. גדל מספר החברים שגמרו את חוק הכשרתם בכל סוגי העבודה בפלחה, שהרי הענפים האחרים כגון: רפת, לול, עצי פרי, התופסים מקום יסודי במשק הנהללי לא היו מפותחים במושבות. גדל גם מספר בעלי המשפחות. עם גמר הכשרתם עזבו הרבה חברים את משקי האיכרים אך נשארו בחזית המושבה. חלקם מצאו שעת כושר להשתלמות בענפים, חלקם פעלו בארגונה של חבורת השומרון על כל פלוגותיה (בחדרה, בנימינה וגבעת עדה). כן התבלטה השתתפותם בפעולות ציבור הפועלים במושבות בכל חלקי הארץ והם נחשבו כאקטיבי חשוב בהסתדרות ובמפלגה.

המאבק על מקום ההתיישבות:

לא מעט נידונה בישיבות המזכירות, המועצה ופגישות חברים שאלת מקום ההתיישבות. החלטת האסיפה המייסדת להתיישב בשכונתה של נהלל נמסרה במועצה ל"מרכז החקלאי", אגב פירוט הנימוקים המשקיים והחברתיים שהם:

- א. קשר רעיוני וזהות בצורת החיים ובשאיפות בין נהלל והארגון.
- ב. אפשרות לסידור עזרה הדדית משותפת בהיקף רחב יותר ביחס לבתי חינוך ומוסדות כלכליים משותפים.
- ג. איחוד הכוחות בחיפושי דרך משקיים.

ולא עוד אלא עם רכישת השטחים הנ"ל על ידי הקרן הקיימת, ראה הארגון צורך לציין גם את השטח הרצוי לו – ג'בתא – היא גבת כיום. המזכירות שקדה בעניין זה על קשר מתמיד ורצוף עם ה"מרכז החקלאי", אך עד מהרה נוכחה כי עתיד לה מאבק קשה בשאלת קביעת מקום ההתיישבות.

באסיפה הכללית השנייה שנתקיימה בנהלל בכא'–כב' תשרי תרפ"ו המשיכו החברים בבירור המושב ודרכו, והוחלט סופית לדרוש מהמוסדות את ג'בתא כנקודת ההתיישבות של הארגון.

בארגון גופו גברה ההכרה והאמונה ביכולתו המשקית והחברתית ובזכותו להתיישבות אלתר לפי שנות שנות העבודה של החברים בארץ, מצבם המשפחתי וההכשרה החקלאית שלהם. רק חסרה הייתה העלייה למקום שבחרנו. אך האכזבה לא איחרה לבוא.

מלחמת ג'בתא:

אמרת ג'בתא – אמרת תקופה מרה בחיי הארגון. תקופה של מלחמה נואשת לתור צודק להתיישבות באיזור נהלל. המאבק על ג'בתא היכה גלים בציבור הפועלים בארץ והדו הגיע עד לתנועתנו בגולה. ראוי לציין, כי חפצנו בשכנות נהלל מקורו לא הייתה הסיסמא של אזורים על טהרת צורת התיישבות מסוימת, מעין "תחום מושב" התיישבותי – סיסמא שנזרקה קודם לכן על ידי זרמי התיישבות אחרים, ואנשי נהלל והארגונים התנגדו לכך, חפצנו נבע מתוך הצורך בשכנות כזו כגורם מסייע לדרכנו ולהתפתחותנו. זאת ועוד, אנו ביקשנו להביא גורם זה בחשבון רק במידה שלא יפגע ביסוד המכריע בקביעת התור להתיישבות שהוא ותק המועמד, ללא הבדל צורה (ארגון למושב, קבוצה או קיבוץ) הווה אומר: שנות עבודתו בארץ, מידת הכשרתו החקלאית והמצב המשפחתי. לפי הוותק שלנו רשאים היינו לתבוע את ג'בתא בשביל הארגון.

ברשימת המועמדים להתיישבות שסודרה על ידי ה"מרכז החקלאי", נקבע עוד בשנת תרפ"ה תורו של הארגון שלנו אחרי קבוצת פינסק, וזה לא על יסוד סטאז', אלא לפי קו של חלוקה בין הזרמים. דבר זה גרם להתמרמרות החברים שניתן לה ביטוי באסיפה כללית (כ"א בתשרי תרפ"ו). מעתה הייתה השאלה הזאת לנקודת המוקד בחיי הארגון. במשא ומתן עם ה"מרכז החקלאי" נתברר שכל החומר שבידו מוכיח כי תורנו קודם. העובדה, שקבוצת פינסק השתייכה למפלגת הרוב (אחדות העבודה) והארגון שלנו למפלגת המיעוט ("הפועל הצעיר"), וזה בימים שהמלחמה החריפה ביניהן, הגבירה אצלנו את החשדות ביחס לגישה האוביקטיבית של הרוב ב"מרכז החקלאי" לעניין זה. הארגון חיכה וקיווה לדיון במועצה החקלאית, שעל כן חזקה היתה אמונתו כי כל רצון סוביקטיבי לא יעמוד בפני הדרישה האלמנטרית הצודקת לקבוע את התור לפי הוותק ולא לפי מידה אחרת. אך גם במועצה החקלאית (יא'-יג' חשוון תרפ"ז) דחה הרוב את דרישתנו לקביעת הוותק כמודוס לקביעת התור להתיישבות. חברי "הפועל הצעיר" הודיעו שהם רואים בדחייה זו מגמה להעדפת צורת התיישבות אחת על חברתה, התנקשות בחופש הבחירה של הפרט, שהוא ראש פינה לארגונים הכללי של העובדים וכי כל הצבעה שלא על יסוד וותק אינה חוקית ולא ישתתפו בה. שאר חברי המועצה הצביעו 12 בעד קביעת תורו של הארגון כסעיף אחרון ו-15 נמנעו. שעה קלה נתונה הייתה המועצה במצב לא נוח, אך משא ומתן העביר שלושה מן הנמנעים למצביעים.

כפצע שותת דם הייתה לחברי הארגון דחיית דרישתם. רבים מאנשי תנועת העבודה שעקבו אחר מלחמתנו היו אחים לצערנו וזעמנו. הח' אליעזר יפה, שהיה אז חבר ה"מרכז החקלאי" והכיר את הדבר לפרטיו הגיב במאמרו "שיטה או שלטון" ("הפועל הצעיר" גל' 5, תרפ"ז) והגדיר את עמדת המועצה "כקובעת עניינים על פי סימפטיות ואנטיפטיות צדדיות", המפלגות בין חבר לחבר "ומעניקה נדבות לאחת על חשבון קיפוח זכות למשנהו" וכחותרת תחת שלמותה של ההסתדרות ואחדותה", "כי כל נשיבת רוחות מלטפות צורה ישובית אחת וזועפות על צורה ישובית אחרת, כל נשיבת רוחות זו פשע וכלימה בה וכלה תכלה מקרב הסתדרותנו". "לא אחדל מדרוש את ציבורנו למשפט עצמו על עוון ה"מרכז

החקלאי" מלפני שנה ועל פשע המועצה החקלאית שלנו ביא'-יג' דנא אשר עשתה פלסתר את כל חוקתנו (וחוקת "ניר" המפורשת) ותתעלל בזכויות ראשונות של חברים בהסתדרות".

הח' עדה פישמן, שלפי עדותה היא, אין לחשדה "בנטיה יתרה להתיישבות המושבים", סוקרת במאמרה "התור בהתיישבות", (שם) את מהלך הדיון במועצה החקלאית בשאלה זו ומסיימת:

"מה יהיה גורל התיישבותנו, אם המומנטים המכריעים בה לא יהיו הכשרת האנשים המתיישבים, כי אם ייחוס מפלגתי, ומה יהיה גורל ההסתדרות, אם בשאלות הכי חיוניות לא תוכל להכריע האמת האובייקטיבית? על זה יש לערער ולהרהר".

לארגון היה יחס זה כמכה איומה, גם מתוך שהתיישבותו נדחתה לזמן לא ברור, גם מתוך שנשללה ממנו תקוות טיפוחיו, שכנות קרובה לנהלל שרבות חזה בה לעתידו, וביחוד מתוך הרגשת עיוות הדין הקשה שנעשה לו. אך עמידתו נשארה איתנה, החברים הוסיפו לעבוד במקומות פיזוריהם והגבירו פעולתם בכל שטחי החיים בציבור הפועלים במושבות.

הצעת שיך-אבריק וסופה:

גם אחרי גמר עניין ג' בתא המשיך הארגון בשאיפתו למשק מעורב בעמק-יזרעאל, בשכנות לנהלל או גם בריחוק ממנה, וכיוון את מאמציו לכך. ה"מרכז החקלאי" קבע את תורו הראשון לגבי כל שטח שיעמוד לרשות התיישבות עובדים. כך עלתה בשנת תרפ"ז הצעת שיך-אבריק, השטח שעליו נבנה "שדה יעקב". אף על פי שבתוך הארגון היו פקפוקים ביחס להתאמת השטח, נתן הוא דעתו עליו בחיוב. מאחר שראהו כמתאים למשק מעורב ונוסף לכך גם קרוב לנהלל וכפר-יהושע, ומתוך שנסמך על הצעת המרכז החקלאי, עשה פעולות הכנה לקראת העלייה. והנה אכזבה שניה: הקרן הקיימת הבטיחה שטח זה ל"פועל המזרחי". בזאת ראה הארגון הזנחה מצדו של המרכז החקלאי. במועצה החקלאית (כא'-כב' חשוון תרפ"ח) הוגדרה תביעת ה"פועל המזרחי" לשטח זה כהסגת גבול, והמרכז החקלאי נדרש להמשיך בפעולה לשם הבטחת השטח לארגוננו. ברם, בישיבת הועד הפועל הציוני (ברלין-תמוז תרפ"ח) הצטרפו תוך תכסיסים פוליטיים חברי "אחדות העבודה", ובכללם חבריה במרכז החקלאי, להחלטה על מסירת השטח ל"פועל המזרחי".

עם שינוי הקו בהתיישבות:

- אחרי אותה החלטה נגזז כל סיכוי ממשי להתיישבות הארגון בשכנות נהלל ובעמק יזרעאל בכלל. בינתיים חל במוסדות המיישבים שינוי בקשר לכיוון ההתיישבות, היינו לעבור מעמק יזרעאל ומצפון הארץ ליהודה ושומרון, הנימוקים היו רבים ושונים:
- א. הקושי ברכישת קרקעות ועלית מחיריהן דרשו צמצום השטח ליחידה משקית.
 - ב. הצורך בחיזוק חזית הפועל העברי והשתרשותו במושבה דרשו יצירת עמדות משקיות משלו על ידה.
 - ג. המרחק הגדול בין הצורך והיכולת בפעולת ההתיישבות של המוסדות דרש במפגיע את הוזלתה וגם לחפש דרך להאחזות בקרקע והתחלת בניין משק על ידי העובד העברי בעזרת חסכוניותו הוא בעבודה שכירה, ולו גם בחלק קטן.

הכיוון היה עתה אינטנסיבי באזורי מושבות המטעים. ובייחוד כשהימים ימי זוהר לענף ההדר, אף נוצרו אפשרויות שונות לשיתוף חברות פרטיות וציבוריות למחצה בהשקעות ההתיישבות באזור זה בקנה מידה גדול. גם חברת "יכין" נגשה אז לפעולה רחבה בנטיעות הדרים. מרכז הכובד של חזית ההתיישבות עבר מצפון לדרום, ממשקי פלחה למשקי הדר. תנאי הזמן דחפו גם את הקרן הקיימת לכיוון זה ברכישותיה. אף המרכז החקלאי היה גורם אקטיבי בשינוי הקו והשפיע ברוח זה בציבור הפועלים ובמוסדותיו. עד מהרה נוצרו ארגונים לעשרות, להתיישבות אינטנסיבית במכסת קרקע של עשרים דונם, והתיישבות חלקית למחצה לשליש ולרבע.

התיישבות זו זכתה להקרא בשם – צא וראה האירוניה של הגורל – "התיישבות קלה" בניגוד ל"התיישבות הכבדה" שבעמק יזרעאל. קלה על שום מה? על שום שהפועל במושבה, אף שאינו מובטח בעבודתו ליום המחרת, נתבע להמציא חסכוניות, להיות שותף ברכישת קרקע ובציוד ההתיישבות. וזאת לדעת, בין היתר היקנו כספי החסכוניות זכות להתיישבות. המיעוט בהסתדרות החקלאית, כולל אנשי נהלל והארגונים (ארגון א' כפר יהושע, ארגון ב' ע"ש יוסף ויתקין, אירגון ג', ארגון ד' הנגב, ארגון "הכפר"), חששו מפני הכיוון החדש, הביעו חששותיהם ברבים ואף השתדלו לעכבו, מתוך שחזו מראש את הליקויים המשקיים והסכנות החברתיות הכרוכים בו. אפס, אזהרתם לא נשמעה, בייחוד שהתנאים החיצוניים בעטיים צויין הכיוון החדש נשארו בעינם. ניסיון של שנים אימת את החששות אולם מאידך צריך גם לציין כי באזור המטעים נוצר "יש עצום" במסגרת ההתיישבות העובדת. ברור, כי הכיוון הנ"ל העלה חששות כבדים גם בלב חברי הארגון. קצתם התחילו מפקפקים בנכונותו של הקו הבלעדי שנקט האירגון בדבר התיישבות כבדה בשכנות נהלל. הם לא ראו בקו הזה בחינת מצוות "יהרג ובל יעבור", וחששו שנוקשות בעניין זה עלולה לדחות את התיישבותנו לאורך ימים. משום כך טענו כי על הארגון להלחם לתורו הראשון בהתיישבות, להדגיש את רצונו למשק מעורב, ואילו לא לשלול גם איזור אחר.

הויכוח הפנימי בתוך הארגון בשאלה זה התחיל עוד בתרפ"ז, כשעלתה על הפרק הצעת שיך אבריק, שחברים אחדים לא ראו אותה מתאימה לארגון. אותה הסתייגות הייתה גם ביחס לשטחי קוסקוס טבעון שגם הם נראו אז באופק ההצעות. עיקר הנימוק לשלילת השטחים הללו התבסס על היותם קטנים מדי כדי להקים עליהם ישוב גדול, וחוסר מים להשקאה. ביחוד החריף הויכוח באסיפה כללית (נהלל, ו'–ז' סיוון תרפ"ח) בה הביעו רוב החברים את נאמנותם לקו המקורי. אך המציאות עשתה את שלה ואכזריותה הכזיבה את כל התקוות.

ואדי חוארת:

גאולת אדמת ואדי חוארת נתנה את המוצא המבוקש. ברור היה כי עמק רחב ידים זה, שקרקעותיו רבי פנים, שיש בו גם אדמה קלה וגם כבדה, גם אדמת מטעים וגם מתאימה לפלחה, והוא משופע במים, המניחים מקום למשק אינטנסיבי מעורב ולקליטת מאות רבות של משפחות עובדים, עתיד לתפוס מקום מרכזי אחרי עמק יזרעאל או לידו בחקלאות

העובדת. בעיקר שהוא בידי הקרן הקיימת לישראל ולא רכוש של איזו חברה פרטית או ציבורית למחצה.

נתונים אלה היה בהם כדי לעורר התלהבות בלבם של החברים. אם כי בראשונה צדדו רק חלק מהחברים בהתיישבות בואדי חוארת, הרי נכבשו קמעה קמעה לב כולם להתיישבות זו לאחר שהתגברו אחרי מאבק פנימי על רמיניסצנצים¹ של הכשרה חקלאית ואידיאולוגיה. חלק רב בויכוח לקחו אנשי נהלל שהיו בלב ונפש שותפים לנו בדרכנו ובסבלותינו. דעתם מצאה הז נרחב גם בליבם של החברים שנלחמו בתוך הארגון להתיישבות בעמק חפר, וגם הם לא רצו להתחיל בפעולה קודם שתושג הסכמתם של חברים ותיקים ונאמנים אלה. אלא שהנימוק המשכנע ביותר היה ההכרח, שהרי הכל מוכרחים היו להודות במציאות הקשה, שאחרי שנות צפיה רבות אין סיכוי קרוב לגאולת קרקע באזורי הפלחה, והמשפחות גדלות ומוסיפות, מספר הילדים הולך ורוב, חייו של הפועל השכיר היום נעשים קשים יותר, ובינתיים הולכים הכוחות וכלים. לפני הכל עמדה השאלה הנוקבת: האמנם כעבור שנים יעמוד בנו הכוח להתחיל מבראשית?

להט היצירה נתן את התשובה: להאחז בעמק זה.

הביקורים הראשונים בעמק-חפר:

עם קבלת הידיעה (חורף תרפ"ט 1928) כי קרובה גאולת ואדי חוארת, (רישום הקרקע על ידי הקרן הקיימת היה ב- 27.5.1929), החליטה קבוצת חברים של הארגון, בידעת המזכירות לבקר במקום עוד לפני הבאת השאלה לבירור בתוך הארגון. חמישה חברים רכובים על סוסים וחמור אחד יצאו השכם בבוקר מחדרה. לאחר שעברו את שרשרת גבעות החול המקיפה את העמק, השתרעו לעיניהם ביצות גדולות שאחרי הגשמים האחרונים נראו כאגמים ונחל אלכסנדר, החוצה את הערבה, דמה בעיניהם לנהר גועש וסוער. אף יישוב באופק לא נראה, להוציא אהלים בודדים, מסותרים מפני הרוחות במורדות הגבעות. הכל מסביב שממה. שעות רצופות לא נראתה נפש חיה. ביקשו לעבור את העמק לאורכו ולרחבו, חיפשו מקום מעבר בנחל ולא מצאו. לבסוף החליטו לחצות את הנחל במקום שנראה פחות מסוכן. סוס אחד התחלק, נסחף בזרם וחיי רוכבו מרחפים היו בין החיים והמוות. בעברם את הנחל החלה פרשת הביצות והאגמים והסוסים משרכים רגליהם בכבדות ושוקעים עד לבטן במים. לא אחת נעצרו בלב הביצה מבלי יכולת לזוז פנים או אחורה. ואחרי הביצות, שוכני השממה והימים ימי הסתה פרועה במפעלנו ובפועליו.

החברים צלחו את הביצות ובדקו את הגבעות. שבע שעות נמשך הסיור ובעיני רוחם חזו המסיירים לא ביצה ולא שממה כי אם מרחביה ברוכה. לא גבעות שוממות אלא גני מטע, לא אגמים אלא מעיינות מים מפריחים יישובים בשביל אלפי גאולי ישראל. החמישה הביאו את בשורת חזונם לשאר החברים.

¹זכרונם של דברים מסויימים

ובתוך הארגון – בירורים, ישיבות ופגישות שסופם החלטה נחושה: נרד לעמק ונכבשנו. אך אנשי נהלל עודם מחזיקים באזהרתם.

בקיץ אותה שנה נערך סיור שני בואדי בהשתתפות החברים יעקב אורי, צבי יהודה ושמואל דיין, שלושתם מנהלל. יום תמים התהלכו האנשים בחום הלוהט ו... גם הם נכבשו. נקבעה עמדה אחידה לשמחת כל החברים. הקו הוכרע. הוחלט להתיישב בעמק זה.

הובטחה זכותנו לתור ראשון בואדי חוארת:

על החלטתנו הנ"ל, להתיישב בואדי חוארת הודענו ל"מרכז החקלאי" ודרשנו להבטיח לנו תור ראשון בעלייה להתיישבות בעמק זה, אחרי כל האכזבות שעברו עלינו עד אז בנידון. ה"מרכז החקלאי" הכיר בזכותנו לתור ראשון וזאת הובא גם לידיעת הקרן הקיימת לישראל. נאמר לנו שארגוננו יקבע כראשון לכיבוש השממה בואדי זה ויובטח לנו ותינתן לנו האפשרות לבחור כראשונים את מקומנו להתיישבות בואדי, ללא כל התחרות מצד איזשהו קיבוץ או ארגון התיישבותי אחר בואדי זה.

מגבלות אידאולוגיות לבחירת נקודת ההתיישבות בעמק זה:

בהקשר ישיר למאבקנו להתיישבות בואדי חוארת במקום עמק יזרעאל, השתרשה בתוכנו הדעה שיש לשמור על הכללים הבאים בקביעת נקודת התיישבותנו:

א. מרחק מספיק ממושבה ותיקה, כדי למנוע השפעתה על ישובנו.

ב. יש לבחור שטח מעורב, שיהיה בו חלק מספיק של אדמה כבדה כדי לפתח משק מעורב בו יתפסו ענפי הפלחה והרפת מקום רב, ולא משק פרדסני בלבד או בעיקרו.

שנת תר"ץ, העלייה לואדי ויסוד כפרנו – הבכור בעמק חפר:

"קבוצת העשרים"² עלתה לואדי ביום ב' טבת תר"ץ (2.1.1930) ובאותו יום התחילה בכיבוש העמק והנחת יסוד לכפרנו. נפתחה תקופה חדשה, רבת סבל ורבת יצירה.

את ההכנות לעלייה עשתה הקבוצה בחדרה הסמוכה. בהגיעה למקום השתכנה בבית אבנים עזוב במערב העמק, אשר נשאר לפליטה מבעלי הקרקע הקודמים. הבית עמד על גבעה הנישאת על פני העמק והחברים התקינו אותו למגורי אדם. שוכני האוהלים – הבדואים שעדיין, פה ושם, מוסתים ע"י אלה שמלאכתם בכך, הפריעו לחברים בעבודתם והצרו את צעדיהם. הוסיף קשיים גם השלטון הבריטי. כמעט שנה התקיימה הקבוצה על עבודה בפרדסי הסביבה הלא קרובה ועד נתניה הגיעו, לעיתים גם בהליכה ברגל.

משהתגברה הקק"ל בסוף שנת תר"ץ על המכשולים הנ"ל, רכשה הקבוצה כמה זוגות בהמות עבודה, טרקטור וזבלים ועיבדה את כל אדמות העמק.

בחורף השני לעלייה על הקרקע כבר פרוש היה המרבד הירוק של גידולי חיטה, שעורה וחציר על חלקים ניכרים מאדמת העמק, ושתיילי אקליפטוס לאלפים ניטעו בגבולות.

השותפים לכיבוש ולהתיישבות:

שותפים לארגוננו, למן הצעדים הראשונים לכיבוש הוואדי ויצירת הכפר, היו ארגון ג' וארגון "העמק".

ארגון ג':

חורף תרפ"ד. זרם הבקשות להתקבל בארגון ויתקין הולך ורב. עשרות חברים, אף הם אנשי העלייה השלישית, מתדפקים על דלתותיו, אך המסגרת שקבע לעצמו הארגון (80 יחידות) כבר נתמלאה. אנשי נהלל ואנשי הארגון ראו כחובה חברית, הן לתנועה והן להתיישבות לסייע בידי החברים האלה ועמדו להם ביצירת ארגון חדש. מבין מספר רב של מועמדים נקבעה קבוצה מובחרת של חברים אשר לאחר שיחת בירורים אחת הוחלט שהיא תשמש גרעין חדש. ברור היה כי דבר זה עלול לדחות לימים רבים את תורם להתיישבות, אך המשימה של יצירת ישוב חדש נראתה כה גדולה שראוי לישא בגללה מנת סבל נוספת. החברים נענו וכך נוצר (בח' באדר תרפ"ה) הגרעין לארגון ג'. כל המועמדים לשעבר לארגון ויתקין עברו לפני חברי הגרעין ובשבועות תרפ"ה נתקיימה האסיפה המייסדת, שהשתתפו בה שלושים חברים. נבחרה מזכירות שקבעה את מושבה בנהלל (כשאר מזכירות ארגוני נהלל) ומכל קצוות הארץ התחילו להתקבל בקשות. ארגון ג' המשיך

² הקבוצה הורכבה מ- 12 חברים מארגון ב' ע"ש יוסף ויתקין ו- 8 חברים מארגון ג' - העמק - שדבר צירופה יובהר להלן. השם "קבוצת העשרים" שגור במשך שנים בפי רבים בעמק- חפר וביחוד הותיקים בה עד היום מזכירים אותו.

במסורת אחיו- קודמיו (ארגון א' וארגון ב'), הקפיד בבחירת החומר האנושי, הקפיד בהכשרה חקלאית, בריכוז החברים במושבה בחזית כיבוש העבודה, בליכוד פנימי ובפעולה חינוכית. עד פסח תרפ"ז קיים הארגון שבע- עשרה פגישות מחוזיות, מלבד ישיבות מועצה ואסיפות שונות.

משה לויתן ז"ל

בעבודה זו מצא את מותו החבר משה לויתן ז"ל. חבר ארגון ב' על שם יוסף ויתקין. הוא נפל כבר בזמן הראשון לעבודתו בכיבוש ואדי חוארת. הטרקטור בו חרש על שפת הנחל התחלק לתוכו והוא טבע.

זה היה ביום כ' אדר תרצ"א 1931. היה אדם יקר. הוא נקרא להתנדב לכבוש השממה ולעזוב עבודה קבועה בתחנת הניסיונות בעמק יזרעאל, בקרבת כפר-יהושע. מילא שם תפקיד חשוב והחברה לא רצתה להשלים עם עזיבתו, אך הוא עצמו התלהב לעבור לתפקיד יותר חלוצי. בן ל"ב היה במוותו.

נשמור זכרו בחיינו וביצירתנו בכפרנו. בחיי וביצירת כל היישובים בעמק- חפר שהוא היה קורבנו.

כן פרסם הארגון שני עלונים בשם "במסלול המושב". הארגון כיוון את חבריו לחדור לדרך המושב, ללמוד את רעיונו ויסודותיו, להתעמק בהם, לחזק את הנטייה לאחריות הדדית ושוויון. כמו כן, היה שותף לארגון ויתקין במלחמותיו וסבלותיו, גם מתוך יחס של אחווה וגם בגלל המצב האוביקטיבי, שכן מתוך שעמד בתור להתיישבות אחרי ארגון ויתקין, נמצא שכל קיפוח בקודמו פגע גם בו פגיעה ישירה ודחה את מועד עלייתו על הקרקע.

רצה הגורל ושני הגרעינים עלו להתיישבות בשעה אחת ובכפר אחד.

ארגון "העמק"³:

חבריו- יוצאי עין- חרוד ותל- יוסף, מבין הראשונים שעלו להתיישבות בגוש נוריס. לידתו בשנת 1926-7 ושורשיו נעוצים בוויכוחים הבלתי פוסקים שהיו מנסרים אז במשקים האלה על היחסים בין המשק ו"הגדוד"⁴ ואחר כך בין המשק ובין הקיבוץ. חברים אלה השתייכו לזרם שנלחם ליתר עצמאות של המשק לגבי ה"גדוד" והקיבוץ. כשלא הצליחו במלחמתם התייאשו מחיי קבע בקיבוץ ועלתה בהם השאיפה למושב עובדים.

לא קל היה להם "להעז" ולעבור ממחשבה למעשה. שהרי רובם בעלי משפחה היו, מטופלים בילדים והימים ימי משבר קשה בארץ ובציונות. הם ידעו כי מידי עזבם את המשק יהיו צפויים לחוסר עבודה, וסיכויים להתיישבות קרובה טרם יראו באופק. אותם

³לפי החומר שנמסר ע"י הח' בן- אריה מראשוני יוזמיו ויוצריו של הארגון
⁴ גדוד העבודה

הימים מרפרפת הייתה באוויר תכנית התיישבות האלף באזור המטעים, ברם, לבם לא נמשך לה, לפי שבעמק יזרעאל התחנכו על ברכי ההתיישבות הכבדה ומשק מעורב. תחילה שמרו את שאיפתם החדשה בסתר ליבם. רק בודדים, הקרובים זה לזה ביותר, המתיקו סוד ביניהם וחיפשו דרך לפעולה. באו בקשרים עם אנשי כפר- יחזקאל הקרובה ונהלל הרחוקה יותר. סוף- סוף נתגלה סודם ומיד התחילו נוהרים אליהם חברים רבים משני המשקים, מעין- חרוד ותל- יוסף. עד מהרה הגיע מספרם לעשרות אחדות. התקיימו פגישות ואסיפות, הוכרז על הקמת ארגון למושב עובדים בשם "העמק" והותוותה דרך פעולה. כוותיקים בארץ השקיעו שנותיהם וכוחותיהם בגוש נוריס ובבניין המשקים שם, ובשם חופש ההגדרה העצמית במסגרת ההסתדרות הכללית, החליטו לדרוש את התיישבותם בשטח מסויים של אדמת עין- חרוד ותל- יוסף בצירוף אדמות קומי, שעמדו אז לרכוש בשכנות לכפר- יחזקאל.

השאלה עלתה לדיון בועד- הפועל של ההסתדרות ודרישת הארגון נדחתה. אך תוך התחשבות במצב המשפחתי וזכויות הוותק שלהם הוחלט להבטיח את תורם בהתיישבות אחרי ארגון ב' על שם יוסף ויתקין, ואף לדאוג לסידורם בעבודות קבועות לאחר שיעזבו את משקי הקיבוצים.

מצב החברים במשקים נעשה קשה ביותר, שכן פקעה סבלנותם להמשיך בחיי הקיבוץ, ולו אפילו בדרך ארעית. מאידך ראו בהם המשקים עין- חרוד ותל- יוסף זרים בלתי רצויים. לאמור, הרצון "להפטר" זה מזה היה הדדי. מרכז העבודה סידר אותם בעבודת בניין הרשת של חברת החשמל. בסוף 1928 עזבה הקבוצה הראשונה את המשקים ושאר החברים עזבו באביב 1929. עם זאת כל החברים את המשקים נקבע מקום המזכירות של הארגון בחיפה ומועצת הארגון נקראה לישיבה בנוה- שאנן לבירור המצב והתווית דרך הפעולה להבא. מטעם המרכז החקלאי השתתף החבר לוי שקולניק (אשכול).

איחוד הארגונים "ג" ו"העמק" ועלייתם לואדי חוארת:

במועצה זו של הארגון "העמק" נתברר כי מספר חבריו קטן מדי בשביל נקודה עצמאית בצורת מושב עובדים, שכן המספר הרצוי הוא 80-100 משפחות. כן התברר, כי קבלת חברים חדשים במספר רב במשך זמן קצר איננה רצויה, מאחר שצמצום הזמן אינו מניח מקום לבדיקה קפדנית של החומר האנושי. על כן באה המועצה להחליט לברר את אפשרות האיחוד עם ארגון אחר, שגם תורו להתיישבות קרוב. הח' שקולניק ציין את "ארגון ג", שגם הוא נמצא במצב דומה. שני הארגונים שיתפו בלבטיהם את אנשי נהלל והאיחוד הוקם.

סמוך לכך, עלתה על הפרק העליה לואדי חוארת. "המרכז החקלאי" הסכים שיחד עם ארגון ויתקין יעלה גם ארגון "ג" – "העמק". אך הקרן הקיימת לישראל הכירה רק בזכותו של ארגון ויתקין לעליה זו וסירבה להקציב שטח וסכום להוצאות כיבוש לטובת הארגון השני. אז באה ההצעה ששני הארגונים יעלו בשמו של ארגון ויתקין, שהעבודות וההקצבות שיועמדו לרשותו יחולקו בין שניהם, עד שהקרן הקיימת תשנה את עמדתה. ארגון ויתקין שכבר נתנסה בכשלונות ואכזבות, חרד שמא יזיק לו הדבר, הן בפעולתו בכיבוש והן בשלב ההתיישבות והתנגד לכך. התקיים בירור בפני אנשי נהלל והם הכריעו שהעליה תהיה

משותפת. במשך הזמן השיג "המרכז החקלאי" גם את הסכמת הקרן הקיימת לעלייה המשותפת.

בחירת הנקודה:

עם העלייה לואדי חוארת נקבע קו לבחור שטח אחד לשני הארגונים, "ב'- ויתקין" ו- "ג'- העמק", והתיישבותם תהיה בשכנות. עוד בשנה הראשונה באה ההצעה על השטח המזרחי של העמק, במקום שעכשיו יושב קיבוץ עין- החורש. השטח מבחינת תכנית וטיב הקרקע התאים לנו, אך הצעה זו נדחתה משום קרבתו היתרה לחדרה. אחרי התלבטויות רבות נקבע השטח במערבו של העמק, קרוב לבית האבנים הגדול – בית הכיבוש.

ארגון ויתקין המאוחד – כפר- ויתקין:

תוך העובדה המשותפת בכיבוש הוואדי עלה הרעיון על איחודם של שני הארגונים ויצירת כפר גדול אחד.

עוד לא נקבעה החלוקה הסופית של הקרקעות בין שני הארגונים וכבר עלה הרעיון על איחודם כארגון אחד ויצירת כפר גדול אחד, למען הקל על המתיישבים לשאת בעול ההוצאות הארגוניות והמשקיות והקמת מוסדות כלכליים וכספים במסגרת רחבה, שיוכלו למצוא, ביתר קלות, מקורות למימון העלייה וההאחזות ופיתוח הכפר לעתיד לבוא. רבים התנגדו לאיחוד וטעמו ונימוקם עמום: הנקודה תהיה גדולה יתר על המידה, משום כך תהיינה אדמות הפלחה והמטעים רחוקות מן הנקודה, וגם הנהלת המוסדות תהיה קשה ומסובכת. ואף זאת, מיזוג של גופים שהתגבשו ונלכדו בנפרד במשך שנים יהיה קשה, ואולי לא יצליח כלל ויהווה מקור לקשיים מידיים, חברתיים וציבוריים.

ההחלטה על האיחוד נתקבלה ברוב גדול והקבוצה הראשונה של ארגון ויתקין המאוחד החלה לעבור לנקודה הקבועה בערב פסח תרצ"ג. הזמן עשה את שלו והמיזוג בין שני הארגונים עלה יפה עד כי לא נודע שהאחד בא בקרבו של השני. התקוות שתלינו באיחוד לא נכזבו, ובסיפוק רב אנו מציינים אותו כשלב חשוב בדרך התפתחותנו עד כה.

ריכוז חברים – התחלת פעולה משקית עצמאית:

במשך הזמן, על ידי הצטרפות חברים נוספים לראשונים גדל והלך מספר גרי הבית הבודד. בית האבנים נעשה צר מהכיל את כל תושבי המקום – גברים, נשים והטף אשר עמם, והמתיישבים הקימו צריפים ארעיים סמוך לבית, צריף למשפחה. כך נוצר יישוב ארעי על יד הבית שעל ראש הגבעה.

הפעולה המשקית העצמאית עוד התחילה בזמן הכיבוש, עת החברים עוד ישבו על הגבעה. עיבדנו את כל שטח האדמה שנקבע לנו בתוך כל השטח של עמק- חפר שנכבש ועובד על ידנו. בשנת תרצ"א הונח היסוד לרפת הכפר ע"י רכישת עגלות. סודרו גן- ירק משותף

ומשתלת הדרים. המדידות וחלוקת המגרשים נעשו על חשבון הארגון מחמת חוסר תקציב מצד הסוכנות היהודית.

בשנת תרצ"ב עבדו בייבוש ביצות העמק, חברי קבוצת הכיבוש וחברים אחרים שנתוספו להם. באותה שנה התחילה חברת "יכין" בהכנות לנטיעת הפרדסים בשביל ארגון "חרות ב' אמריקה", כיום "בית חרות". החברים הועסקו בעבודה זו. פרט לכך ניצלו החברים כל אפשרות להתחיל להקים משק בביתם.

בהקבע סופית שטח הכפר, סומנו החלקות והוגרלו בין כל המתיישבים. נחפרה הבאר הראשונה בנקודה. בי"א בניסן תרצ"ג (7.4.33) הוחל בהעתקת הצריפים הארעיים למקומם הקבוע.

עשר שנות מאבק וחיפושי דרך – תר"ץ – ת"ש (1930-1940):

תקופת ה"בראשית" הייתה קשה לחברים. הימים ימי שפל בציונות. הפעולה ההתיישבותית של הקרנות הלאומיות נפסקה כמעט לגמרי כך שנבצר מהן לתת את ידם ולעזור לבניין הכפר. מצב זה נמשך מספר שנים וההשקעות לבניין הכפר באו מחסכונותיהם של החברים ובמידת מה גם מקרנותיהם של מוסדות כספיים שונים. מצב זה הטיל על המתיישבים מעמסה כבדה של עול כספי ועבודה. שכן רוב חברי הכפר היו עסוקים במשך שעות היום בעבודה שכירה בסביבה, ורק בשעות לאחר העבודה, או בימי גשם וחוסר עבודה יכולו להתפנות למשקם הם. לענפי המשק העיקריים בכפר הייתה אז אחריות משותפת. מטע ההדר ניטע בשביל כל חברי המושב, בין שכבר עלו על הקרקע ובין שרק עמדו לעלות אליה. הפרדס עובד במשותף ע"י הכפר בשביל כל חבריו, וכן שדות הפלחה והמספוא.

קשים הם התנאים הקרקעיים של הכפר בגלל סוגי הקרקע השונים והחלקות המפוצלות והמרוחקות ביותר מנקודת ההתיישבות. בתנאים אלה צריך היה הכפר לפתח משק מעורב אינטנסיבי.

תכנון המשק עורר חרדה רבה בלב החברים ביחס לעתידם במקום. אסיפות רבות, בהן נדונה תכנית המשק נגמרו בסימן שאלה. רבים פקפקו אם יוכלו להגיע אי-פעם למצב שאפשר יהיה להתקיים מהמשק בלא להזדקק לעבודות חוץ. מומחים שהוזמנו לבירור השאלה נתנו את דעתם לשלילה. הם קבעו, למשל, שלפי גודל השטח ותנאיו לא יעבור ענף הרפת על פרה אחת ועגלה ליחידה. אך החברים לא אמרו נואש, לא החמיצו שום הזדמנות, ולא נרתעו מכל מאמץ לפתח את המשק ולהרחיבו.

הכפר בהתבססותו:

עם התחלת פעולתה המחודשת של קרן היסוד, נכלל כפר- ויתקין כשאר ישובי עמק- חפר במסגרת פעולה זו, אז גבר בניינו האינטנסיבי של הכפר. את מקומם של צריפי העץ תפסו בהדרגה בנייני הבטון. נבנו רפתות, לולים, נרכשו פרות ועופות, רשת ההשקאה הורחבה על פני שטחים גדולים, כדי לאפשר ייצור מספוא ירוק לעדר הבקר. בחצרות שליד הבתים

ניטעו עצי פרי, נזרעו גני ירק וכו'. בהתמדה ובהצלחה פותחו המשקים והכפר גדל במהירות. התפתחות זו הומרצה עוד עם ביטול העיבוד המשותף של שטחי המספוא. בעמל החברים ובני משפחתם גדל הייצור בממדים גדולים. המשקים גדלו והתרחבו עד שחרגו מתכניתם המקורית הראשונה. קמעה קמעה הלכו החברים והפחיתו בעבודות חוץ והתרכזו בעבודת המשק שדרשה הרבה כוחות עבודה.

תכלית המגמות החברתיות ששררו בארגונים הנזכרים מראשית יסודם, תכליתם הייתה: מרות ציבורית של הכלל על הפרט, עזרה ואחריות הדדית – כל יהיה כושל בחברתנו – השוואה מכסימלית של התנאים, התקדמות החברים כולם. מגמות אלו היו לצו החיים של הכפר ולקו הפעולה של מוסדותיו אשר הצליח להקים ואשר בהם מרוכזים העניינים הכלכליים, התרבותיים והציבוריים של מתיישי הכפר. כל מקרה אסון במשק או משפחה נושא הכפר בעול ובמלוא האחריות כלפי הפרט.

בתקופה הנידונה היו לכפר לא רק שנים קשות. אלא גם שנות חרום. בתרצ"ח ומקצת גם בשנת ת"ש היה חוסר בעבודת חוץ, עלייה התקיימו אז הרבה חברים. עמדה אז שאלת המחיה, פשוטה כמשמעה. הכפר אחז באמצעים והתגבר. נקבעה חלוקת עבודה מקסימלית, גם התפקידים הקבועים חולקו ככל האפשר בין מספר יותר גדול של חברים. נקבע "פדיון עבודה פנימי", כלומר, חבר שהיה בתפקיד קבוע שלא ניתן לחלוקה, חייב היה להעסיק חבר אחר במשקו. כיוצא בכך בוצעו העבודות הציבוריות.

שנה העשור ת"ש:

תודות למאמצים הנפשיים והגופניים של החברים ולארגון הפנימי- חברתי, לא נפסקה אף ליום אחד התפתחות הכפר. כבר באותה שנה עמד על תילו כפר גדול ורחב ידיים, עם בתי מגורים, רפתות, לולים, עצים, ירקות ואוכלוסייה גדולה. החברים, כובשי אדמה עצמאיים, מעורים בקרקע, שותלים וזורעים, בונים ויוצרים. צמח ועלה דור שני ליצירה ולהמשך דרך ההגשמה.

צבי יהודה ז"ל:

יצויין כאן שרותו המיוחד של החבר צבי יהודה ז"ל, איש נהלל, חבר מזכירות תנועת המושבים, שיחד עם שאתו בעול העבודה בתנועה בא לכפרנו בשנה הראשונה לעלייתנו לנקודה הקבועה ובמשך חודשים עזר בריכוז העניינים במקום.

הכפר בחצי יובלו – בן כ"ה שנים (תשט"ו – 1955):

במשך כל השנים ממשיך הכפר בהתפתחותו והריהו יישוב חקלאי מהגדולים והמפותחים ביותר בארץ. הוא הרחיב את גבולותיו בתוספת קרקע, מאדמות שומאלי וקובאני. נקדחו בו בארות נוספות ורשת הספקת המים הורחבה בהרבה. לאחר שנות עמל נבנה בהרחבה וביסודיות, משק לתפארת ולברכה המפרנס את המתיישבים – האבות והבנים עם משפחותיהם, היושבים לבטח על אדמתם ומתקיימים בכבוד.

משק מעורב: על השטח המצומצם – בהשוואה לזה שבעמק יזרעאל – שברשות כל יחידה משקית, פותחו כל ענפי המשק המעורב: רפת, לול, מטעי הדר, ירקות ופלחה שהגיעו לדרגה גבוהה בתנובה וביבולים. ברפת: מפרה אחת ועגלה – לממוצע של 10 עד 12 ראשים ליחידה. בס"ה – 1600 ראש בקר בסוף שנת תשי"ד עם תנובה של 8000 ל' חלב ליום. בלול – מ-1500 עוף בתרצ"ז – ל-96,000 בסוף תשי"ד. מ-545,000 ביצה בתרצ"ו ל-8,892,00 בתשי"ד. בסוגי ירקות והדרים – הגיע הכפר לשיאים ביבולים.

המשק הציבורי: אשר ברשות הכפר הוא רב ומגוון: מכונות חקלאיות למיניהן לסיפוק כל צרכי המשק, טנק להובלת חלב מהגדולים בארץ, מחסנים גדולים למכולת, לתוצרת ביע"ף, לאספקת בעלי חיים, טחנה ומגרסה, מחלבה משוכללת ומכון קרור, מדגרות חשמליות, מאפיה, בניינים ומגרשים ציבוריים אחרים, בהם שוכנים כל מוסדות הכפר למיניהם. ביניהם תופסים מקום בראש הבניינים למוסדות חינוך ותרבות כגון: בניני בית-הספר, גן וגנון, בית-העם, בית הנוער, מגרש ספורט גדול, אמפיתיאטרון ובזמן האחרון "יד-לבנים", שהוקם לזכר הבנים שנפלו במלחמת השחרור ובהדרכה בנגב.

חיי החברה בכפר: הם משוכללים: עזרה הדדית ואחריות הדדית למופת. הכנסות החברים מרוכזות בידי הכפר. המיסים בפנים ומבחוץ משולמים לפי הכנסה. היחיד מציית לציבור ולמוסדות. החברות בהסתדרות ובתנועת המושבים שלמה ופעילה. חיי תרבות מפותחים, החברים נושאים בכל נטל כספי למוסדות השונים.

השיווק המאורגן: הכפר עמד במבחנים שונים ולא נכשל עד היום. שיווק תוצרתו היה מאורגן גם בתקופות עת הספרות במזונות דבקה בחלקים שונים של הישוב. הנאמנות לצווי המוסדות העליונים של הישוב, של הסתדרות העובדים והמדינה היא לחם חוקן של הכפר.

מידת הכנסת האורחים: אדיבה וראויה לשמה, היא ממידותיה האופייניות של הכפר, שכן הכפר פתוח לרווחה לכינוסים, למועצות ולועידות ארציות, הנערכות בתוכו לעתים תכופות.

בתנועת המושבים: כפרנו נמנה על ראשוני מעצבי דמות התנועה להלכה ולמעשה. אישית ממשיכים את מסורת התנועה ופעולותיה. דור שני לעליה השניה, ממניחי היסודות בתחוקת תנועת-המושבים וממגישיה הנאמנים, נענו ראשוניים לקריאת התנועה לצאת להדרכה במושבי העולים. הם עזבו את משקם ומשפחותיהם, למדו והדריכו את מושבי העולים באיזורים שונים בארץ.

דור ההמשך: דאגת הכפר נתונה לו במידה גדלה והולכת. ההוצאות לחינוכו והדרכתו תופסות מקום ראשון בתקציב הכללי. בית הספר המקומי יב' כיתות לו. חלק מהנוער ממשיך את לימודיו בבתי ספר חקלאיים, בודדים גם בבתי ספר גבוהים למדעי הטבע. בנות אחדות התקשרו להוראה. לא מעטות המשפחות הצעירות החיות כבר במשקי הוריהן. אחרות עברו להתיישבות במשקים אחרים. דור ההמשך נכנס והולך לעבודה הציבורית בכפר, בהנהלה, במועצה ובוועדות השונות והמרובות.

טבעי הדבר שבמשך הזמן רבו גם בעיות חברתיות שלא באו עדיין על פתרונן. בהגיע הדור הראשון של בוני הכפר לגיל הקשיש רבו המקרים אשר עקב חוסר משפחה צעירה במשק, אין יכולים החברים הקשישים לעבד בכוחותיהם את המשק ונוצרת אצלם בעיה של עזרה שכירה. כן, הולכת ונעשית מוחשית יותר בעיית "אבות ובנים" ובעיות אחרות ממין זה, אך אנו חדורי תקווה כי במאמצי רוח ונפש של הציבור המאורגן והמלוכד שלנו ימצאו הפתרונות גם לבעיות אלו.

התנדבות ושילוב דורות: ההתנדבות הרי היא גולת הכותרת של חיי הכפר הציבוריים. 30 מחבריו התנדבו במלחמת העולם השנייה לנוטרות, לחי"ל ולצבא הבריטי. במלחמת השחרור התנדבו בני נוער (נערים ונערות בני 16-17) וחמישה מהם נפלו. עם הרחבת פעולת ההתיישבות החדשה התנדבו לפעולת ההדרכה חברים רבים מותיקי הכפר. עם קריאתו של ראש הממשלה בן-גוריון לרדת למושבי העולים בנגב היו בני הנוער בכפר הראשונים שנענו, וכ-40 מהם (80% מכל הנוער בגיל 18-30), בכללם זוגות צעירים, הורים ותינוקות, יצאו להדרכה ביישובי הנגב. האבות, נאלצו בגלל התנדבות בניהם (אלה כוחות העבודה הרעננים), להעמיס ביתר שאת את עול המשק על שכמם למרות גילם הקשיש. גאים הם על בניהם. דומה שאם תשאל ותיק מותיקי הכפר לסיכומים הוא יתחיל בפרשת ההתנדבות.

בהליכה זו לנגב נפלה במושב פטיש, קורבן קדוש בידי מרצחים שירשם בתולדות התיישבותנו – ורדה פרידמן, בת הכפר, אשר מסרה את נפשה על אחווה יהודית והתקרבות אל אחים רחוקים שבאו מארצות פזוריהם להשתרש בארץ.

עולה ובולט ההישג הגדול והוא שילוב הדורות. עולה המשמרת השניה, רעננה ובריאה, גאה וזקופה ונכונה לקריאת מבצעים והישגים חדשים.

הכפר ליובל שנת הארבעים תש"ל 1970

ב-15 השנים האחרונות בא המשך גידולו והתפתחותו של הכפר הן בשטח החברתי וציבורי הן בשטח הארגוני והן בשטח המשקי. בסימפוזיון שהוזמן על ידי מערכת עלון-הכפר בזמן האחרון זה בא לידי ביטוי בפי חברים וחברות מכל שלבי הדורות. בכל ענפי המשק: ברפת, בלול ובמטעים באה התרחבות. אני מניח שזה יבוא לידי ביטוי ברשימות חברים נוספים.

אך יש גם תופעות ומקרים מיוחדים שתקופת הזמן גרמתם ואפילו קשה לקבוע אליהם יחס ביקורתי שלילי או חיובי כגון:

עזרה ואחריות הדדית

סעיף פעולה זה היה בכפר במשך כל השנים מזמן היווסדו אחד המפותחים והמפוארים בתוכו. והנה בשנים האחרונות עם התבססות הכפר הוחלט לשנות את צורתו. במקום לתת מענק כספי לכיסוי מידי את התשלום עבור עבודה במשק או בבית הוחלט לזכות את חשבון החבר לפי תוצאות מאזנו השנתי, כלומר אם מאזנו השנתי נגמר בסיכום חיובי, למרות שלא קיבל את העזרה בזמן שהיה זקוק לה, הרי הכפר פטור מלהגיש לו אותה.

יש רבים בתוכנו הרואים בסידור זה החלשת העזרה והאחריות ההדדית. גם אני מצטער על שינוי זה. מוטב היה להגיש את העזרה בכל מקרה שיש צורך בה ובשעה שיש צורך ולא לחכות לתוצאות המאזן השנתי ולא להיות תלוי בהן. אך מצד שני גם בסידור חדש זה אין לראות חוסר עזרה.

מקרי חוסר המשך משפחתי לטיפול במשק בדור השני

ישנם משפחות לא רבות אומנם אך גם לא מעטות כבר לגמרי שלא נראה בתוכם המשך הבנים/ות במשק. ההורים, בני הדור הראשון אין ביכולתם בעצמם להשקיע כוחות עבודה מספיקים במשק. אומנם במקרים רבים מאלה מותר להם להשתמש בעבודה שכירה. אך לא תמיד זה כדאי אפילו מבחינה משקית גרידא. חלק מאלה הפסיקו כבר את ענף הרפת במשקם, חלק גם את ענף הפלחה. יש גם מקרים שלילים בהחלט. לדעתי, אומנם עדיין אינם רבים מקרים שזוג צעיר ממשיך אומנם במשק, אבל החליט על דעת עצמו לעסוק בעבודת חוץ ומשתחרר לשם כך מהרפת והפלחה.

ישנם גם כמה מקרים, אולם הם עדיין מעטים שהזוג הצעיר לשם נוחיותו מסתדר לגור בשיכון או בעיר, קרוב לכפר ובא רק לעבוד במשק. ברור שממקרים שליליים כאלה ודומיהם הכפר צריך להשתחרר. איך, באיזו דרך זה נושא לחוד. אך לעת עתה לשמחתנו אלה מקרים בודדים, שאינם קובעים עדיין את אופיו של כפרנו. בדרך כלל הכפר במצבו כיום הצדיק את תקוות מייסדיו: כפר חקלאי בעל משק מעורב, הדור השני ממשיך במשק ההורים, בפיתוחו ורואה ברכה בעמלו.

הלוואי וישמור על דרכו זו גם להבא.

כה לחי!

הערה:

המאמר נכתב על ידי חבר הכפר, חיים חרובי, ופורסם בחוברת "תלמים" בשנת 1954, במלאת כה' שנים להקמת הכפר. המאמר פורסם שנית בחוברת "עלון הכפר" – 40 שנה לכפר ויתקין" בשנת תש"ל.

שוכתב במחשב הארכיון בשנת 2013 על ידי שרי גלבוע

עוד על אדמת שיך אבריק

"דבר" (1030) 117

ג' חשוון פ"ט 17.10.28

החברים החקלאים מחוייבים להביע את דרישתם מאת מחלקת ההתישבות בענין שיך אבריק. שמענו אינפורמציה מפי הח"ח קפלנסקי וטברסקי. אולם אינפורמציה ושאלות ותשובות ב"דבר" לא ישיבו לארגון ב' את אדמת שיך אבריק. פוליטיקה ההתישבות של הקה"ק צריכה להיות גלויה ביחס אליהם הפועלים המהכים שנים רבות להתישבות. את הבעית הבריננו מ"הפועל המזרחי" אפשר לספק במקום אחר. אפשר במג'דל על יד מושב החסידים. אדמת שיך אבריק צריכה להמסר להתישבות ארגון ב'. החליטין האלה אינם קשים כ"כ להפחית וזו המקום איננו רחוק. הם גם לא חשקו עדיין עם דה רבה כאדמה זו. יש להם בטח"כ שני צריפים לדירה וצריף לבהמות. על המקום נמצאות רק 7-8 נפשות כולם מחסרי ילדים וקלי חנוכה. החברים אינם צריכים לגלות עקשנות ביחס לדרישת ארגון ב'. עליהם להתחשב - גם אם אינם חברי ההסתדרות - עם בקשת הארגון ועם הסטאז' הנוהג לו זכות קדימה לפניהם.

הח' קפלנסקי כותב; שהקה"ק קנתה את שיך אבריק במיוחד בשביל "המזרחי" אולם בחוקת הקה"ק אין סעיף כזה; המתיר קניה מיוחדת. אמת הקה"ק נקנית ל כ ל ה ע ס ; ואין עליה זכויות מיוחדות לקבוצה זו או אחרת ואפילו ל"מזרחי". מחלקת ההתישבות צריכה לדעת שיש קנה מדה של צדק בהתישבות והוא הסטאז'; ואין זאת פלה ריקה בלבד. אנחנו החקלאים עומדים שנים שלמות בתור ומצפים להתישבות. החוץ שלנו הוא ההכשרה החקלאית ושנות הכבוש; כיבוש מקום לאחרים. והננו גם בעלי משפחה - ולא יתכן שמי שהוא יחסוף מידינו את אדמתנו; את להכנו.

בשנים האחרונות הופסקה ההתישבות. מהכים להוץ; לטוכנות; ההסתדרות הציונית נחלשה מחוסר פעולה ואם סו'ס בא הועה"פ הציוני והחליט על הקמת נקודות חורשה, אז צריך לתת את אדמת שיך אבריק לפי הסטאז', והמועדים הוא ארגון ב' ולא "המזרחי". אמנם יש עוד הארגון החקלאי שהוא קודם לארגון ב' ב-4 שנים; אולם המועצה החקלאית החליטה כבר בענין זה ומסרה את שיך אבריק לארגון ב'. והאגון החקלאי ילך להתישבות מטעים על 25 דונם. גם זאת היא שביאה. הארגון הזה היה יכול להועיל בהתישבות הכבדה, כי מולם קבלו את הכשרתם לכך; ו-25 דונם אינם מכתימים עתיד לבניהם אחריהם.

אלכסנדר זיסל

שיך אבריק; טו חש"י.